

Uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasında musiqi amili

Günay Hidayatzadə

Azərbaycan Milli Konservatoriyası

"Xalq çalğı alətləri" kafedrasının konsertmeystri

E-mail: gunay_sadixova@mail.ru

İnsanın formalaşmasında musiqinin rolu əvəz edilməzdir. İncəsənətin ən qədim növlərindən biri sayılan musiqi insan dünyaya gəldiyi andan onun həyatında güclü mədəni təsira malikdir. Musiqi estetik və mənavi zövqün ən ali mənbəyidir. Məhz buna görə də müasir uşaqların bədii-estetik tərbiyasında, şəxsiyyət kimi formalaşmasında musiqinin əhəmiyyətli rolu var.

Çoxsaylı tədqiqatlar nəticəsində musiqinin haqiqətən uşaqların daha aktiv inkişafına töhfə verdiyi elmi şəkildə müəyyən edilmişdir. Bir çox analar hələ bətnindəki körpələr üçün musiqi terapiyası tətbiq edirlər. Əlbəttə ki, uşaq bu sözləri yalnız daha yetkin yaşda qavramağa başlayır, ancaq melodiyaları tanıma qabiliyyəti müəyyən dərəcədə doğuşdan əvvəl də müşahidə olunur.

Aydındır ki, hər bir valideyn gələcəkdə övladını öz işini bilən və hər cür çətin vəziyyətin öhdəsindən sərbəst şəkildə casarətlə gələn bir şəxsiyyət kimi görmək arzusunda olur. Bu barədə Nazim Quliyev yazır: "Sərbəst yaradıcılıq – uşaqların özünə qarşı inamı, yeni söz, yeni fikri irəli sürmələri, onu həyata keçirmələri deməkdir. Bir sözlə, hansı sahədə olursa olsun sərbəst yaradıcılığa həvəsi, meyli olan bugünkü uşaq, səhər üçün öz imzasını təsdiq etməyə qabil şəxsiyyət kimi formalaşma bilər". (5, səh. 12)

Hər bir valideyn öz övladının düzgün tərbiyə edilməsinə çalışır. Bunun üçün o, uşağa körpəlikdən musiqini sevdirməyi bacarmalıdır. Körpə musiqini ilk dəfə olaraq laylalar, oxşamalar vasitəsilə qəbul edir. Körpə ana laylasından sakitləşir, rahatlanır.

Ümumilikdə, musiqini dinləmək uşaqlarda yaddaşı yaxşılaşdırır, nitqin formalaşmasına təsir göstərir, yaradıcı qabiliyyətlərinin üzə çıxmasına kömək edir. Uşaq dindəyi, an sevdii məhnləri təkrar edir, bu isə onda diksiya bacarıqlarını inkişaf etdirir.

"Bədii-estetik tərbiyənin ən yaxşı vasitələrindən biri olan musiqi uşağın emosional təbiətinə çox yaxındır. Musiqinin təsiri altında onun estetik qavrayışı inkişaf edir, duyğuları zənginləşir. Onlarda müxtəlif hisslər oyadır. Eyni zamanda musiqi sinir sisteminin inkişafında böyük rol oynayır. Musiqi alətində ifa edən uşaqların digər uşaqlara nisbətən yaddaşı güclü olur, daha yaxşı oxuyur və zəngin söz ehtiyatına sahib olurlar. Uşaq təfəkkürünün inkişafında musiqinin rolu danılmazdır. Musiqi ilə məşğul

olan uşaqlar başqalarının səs tonunu daha aydın seçə bilər. Nəfəs alma imkanları genişlənir, səs telləri möhkəmlənir". (8)

Uşağın emosional vəziyyətini idarə etmək üçün musiqi terapiyası bir vasitə rolunu oynayır. Həddindən artıq aktiv və asanlıqla həyəcanlanan körpələr sakit musiqi ilə daha yaxşı istirahət edirlər. Həm də məzali və cəlbədicə melodiyalar passiv uşaqları oyatmağa və şadlandırmağa kömək edir.

Maraqlıdır ki, müntəzəm olaraq musiqi dinləmək də uşağın yazmaq və saymaq qabiliyyətinə təsir göstərir. Yəni musiqi uşaqların yazılı və riyazi bacarıqlarını da üzə çıxarır. Bunun üçün bir elmi izahat var – musiqi məkan qavrayışını inkişaf etdirir.

Uşaqların musiqiyə marağ və məhəbbətinin formalaşmasına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Çünki musiqi uşaqların fiziki cəhətdən kamil, mənavi cəhətdən zəngin olması üçün böyük təsira malikdir. Buna görə də hər bir valideyn və müəllim uşaqların yaradıcılıq seçimlərinə böyük məsuliyyətlə yanaşmalıdır. Həmçinin nənələrimizin oxuduğu milli uşaq məhnləri, milli rəqslərin melodiyaları uşaqlara özünü tanımağa kömək edir. Uşaqların eşitdiyi hər bir musiqi onun psixologiyasına, daxili aləminə təsir göstərir. Bu məhnlərin sayəsində uşaq özünü dark etdikcə musiqi seçimində çətinlik çəkmir.

"Musiqi tərbiyəsinin düzgün qurulmasında tərbiyə metodlarının seçimi başlıca yer tutur. Metodların seçimində uşaqların bilik alarkən hansı mənədən istifadə etməsi mühüm şərtir. Təbii ki, ilkin mənbə musiqinin özüdür. Burada əsas metod uşaqlara musiqini dinləmə təcrübəsi hesab edilir. Biliklərin əldə edilməsinin ikinci mənbəyi uşaqlara kamil şəkildə musiqi obrazının qavranılmasına və musiqi əsərinin məzmununun anlaşılmasına kömək etməkdir. Üçüncü mənbəyə isə uşaqların özünü bilavasitə musiqi fəaliyyəti aid edilir. Məsələn, məhni ifaçılığının, ritmikənin bacarıq və vərdişlərini mənimsəmək mümkün deyil. Yalnız praktiki fəaliyyət uşağın hərtərəfli inkişafına kömək edir. Metodların seçimi zamanı canlı yaradıcılıqdan mücərrəd təfəkkürə və buradan da təcrübəyə doğru istiqamətə üstünlük verilməlidir". (8)

Mütəxəssislərin fikrinə, uşaqlar erkən çağlardan klassik musiqi ilə tanış olmalıdırlar. Bu, təkcə zəkənin və

müccərd düşüncənin inkişafına deyil, həm də yaddaş öz töhfəsinə verir. Musiqi səsləri vizual və eşitmə qavrayışını aktivləşdirir, bu da bütün məlumatların sürətli mənimsənilməsinə kömək edir.

Uşağın şəxsiyyətini formalaşdırma xüsusi gənc musiqi havaskarları üçün yazılan mahnılar böyük rol oynayar. Bir qayda olaraq, bunlar uşağın yaddaşlıqlığını və təxayülü inkişafını vacibliyinə nəzərə alan asan yaradılacaq mətn ilə sadə kompozisiyalarıdır. Bu cür mahnılar dinləyən körpə geniş musiqi dünyasını oyanırna prosessinə daxil edilir, əhatəli fantaziyası olur və müxtəlif şəkllər çəkir.

Uşaqlarda lərin marağa böyük tərəfindən hazırlanan musiqi nəğillərinə analoqları səbəb olur. Bu, həm də dünya kinosu kolleksiyasında geniş təmsil olunan səs yazıları və musiqi cizgi filmləri ola bilər. Nəğillərdən gələn mahnılar uşaqlarda yaddaş və nitqin inkişafına kömək edir.

Uşağın şəxsiyyətini formalaşdırmağın əsas vəzifəsi uşağın hərətərlə və əhəngdə inkişafıdır. Bu vəzifə musiqi təhsili ilə yerinə yetirilir. N.K.Krupskaya uşağın şəxsiyyətini tərbiyəsində incəsənətin əhəmiyyətini bəla izah edir: "Sənət vasitəsilə uşağın fəxr və hisslərində daha şüurlə olmağa, daha aydın düşünməyə və daha dərinləndirilməyə kömək göstərmək lazımdır". (1, c.59) Bu müddəalərdə əsaslanan pədaqogika musiqi təhsili və inkişaf anlayışını müəyyənləşdirir.

Uşaq üçün musiqi təhsili uşağın şəxsiyyətini məqsədyönlü şəkildə formalaşdırır. Bu zaman musiqi sənətinin təsiri ilə maraqların, ehtiyacların, musiqiyə estetik münasibətin formalaşması baş verir. Bir uşaq üçün musiqi inkişafı, aktiv musiqi fəaliyyəti dövründə uşağın şəxsiyyətini formalaşdırmanın nəticəsidir.

Musiqi tərbiyəsi və tədrisi körpənin ilk günlərindən başlayaraq uşaq bağçasında, orta məktəbdə, bəzən isə uşaq musiqi məktəbində ardıcıl, yüksələn bir xəttə davam etdirilir. Musiqi dərsləri bir uşağın ümumi mədəniyyətinə təsir göstərir. Fərqli sinifləri fəaliyyətlərini (ümumi, musiqi dinləmə, uşaq musiqi alətlərinin ifası, musiqi sadələri altında hərəkətlər və s.) alternativliyi diqqət, sürətli zəka, cəld reaksiya, təşkilatlanma və könüllü sayıların təzahürünü tələb edir; məhni ilə ərəkən vaxtında bəşayt birtmək; raqlarda, oyunlarda musiqiyə təlaə olaraq hərəkət edə bilmək, daha sürətli qaçmaq, kimisə üstələmək üçün dürist bir istəkdən çəkinmək. Bütün bunlar əyləc prosessləri yaxşılaşdırır, uşağın iradəsinə təsir göstərir.

Musiqi təhsil estetik və mənavi cəhətdən uşağın şəxsiyyətini formalaşdırma vacibdir. Musiqi vasitəsi ilə uşaqlar mədəni həyata qoşulur, mühüm ictimai hadisələrlə tanış olurlar. Musiqinin qavraması prosessində uşaqlar idrak marağı, estetik zövqləri inkişaf etdirir, dünyagörüşlərini genişləndirir.

Ümumi musiqi təhsili əsas tələblərə cavab verməlidir: bütün uşaqlar əhatə edən və hərətərlə, uşağın şəxsiyyətini formalaşdırmanın bütün aspektlərini əhəngdə şəkildə inkişaf etdirən və universallaşdırma. Buna görə musiqi və sənət öz daxili təbiiyyətinə görə hər hansı bir təhsilin ayrılmaz hissəsi olmalı və bunun üçün hər insanın tərbiyəsini bir hissəsinə çevirməlidir.

Musiqi təhsilinin vəzifələri uşağın şəxsiyyətini hərətərlə və əhəngdə tərbiyəsinin ümumi məqsədinə bəla olaraq və mu-

siqi sənətinin özəlliyini və məktəbaqədər yaşlı uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq qurulmuşdur.

1. Musiqiyə sevgi aşılamaq. Bu məsələ uşağın eşidilən musiqi əsərlərini məzmununu daha kəskin hiss etməsinə və dərk etməsinə təmin edən həssaslığı, musiqi inkişafı etdirməklə hallı olur;

2. Uşaqların musiqi təəssüratlarını ümumiləşdirilməsi onların müxtəlif musiqi əsərləri ilə tanış etməklə əldə olunur;

3. Uşaqların musiqi anlayışlarının elementləri ilə tanış etmək, musiqi fəaliyyətinin bütün növlərində ən sadə praktik bacarıqları, musiqi əsərlərinə yerinə yetirməyin səmimiyyəti öyrətmək;

4. Emosional həssaslığı inkişaf etdirmək: sensor qabiliyyətlər, ritm hissələri, səslənən səs və hərəkətlərin ifadəli olmasına diqqət yetirmək;

5. Əvəlcə musiqi əsərlərinə vizual və sonra qiymətləndirmə münasibətləri formalaşdırmaq musiqi haqqında alınan təəssüratlar və fikirlər əsasında musiqi zövqünün yaranmasını və ilkin təzahürünü təşviq etmək;

6. Uşaqlarda mövcud olan musiqi fəaliyyətinin bütün növlərində yəradət fəaliyyəti inkişaf etdirmək: oyunlarda və dairəvi raqlarda xarakterik şəkllərin ötürülməsi, öyrənilmiş raqlar hərəkətlərini təbii, kiçik mahnılarla səslənməsi, şeirlər, təşəbbüs və öyrənilən materialı gündəlik həyatda təbii etmək.

Uşaqların musiqi təcrübəsi çox sadə, lakin olduca müxtəlif ola bilər. İlk başlanğıc təməllərindəki musiqi fəaliyyətinin, demək olar ki, bütün növləri uşaqlar üçün əlverişlidir və bu zaman təhsili düzgün tərtib etmək vacib amillərdən biri kimi çıxış edir. Həyatda estetik münasibətin tərbiyəsi, qabiliyyətlərin inkişafı, emosional hisslər yaratmaq, əsərlərdə ifadə olunan müxtəlif duyğu və düşüncələr vasitəsilə uşaq imca girir, xəyalı bir vəziyyətdə hərəkət edir. Musiqinin təsiri onun ecazkar qabiliyyəti ilə başqaqlar üçün sevimiyə, başqasının tələyindən bunlar sanki onun öz başına gələliş kimi narahət olmağa təşviq edir.

Artıq məlumdur ki, musiqi qətiyyəti bir çox insanlarda digər qabiliyyətlərdən daha erkən ortaya çıxır. Musiqiliklik bir insanın həyatının ilk aylarında özünü büruzə verir. Çox erkən yaşda körpə atfərdəki səslərdən, səs-küydən musiqi səsləndirir. Eşitdiyi melodiya diqqət yetirir, bir müddət donub qalır, dinləyir, təbəssümlə, gəzməklə, digər hərəkətlərlə reaksiya qədir. Uşağın səs və ya sakit musiqiyə emosional cavab verməyə qədir. Layla səslərini eşidirsə, diqqətini çəkir, sakitləşir. Sən, ritmik bir melodiya eşidildikdə hərəkət cəmlənir, özündəki ifadə dəyişir.

Bir qədər yaşlı uşaqlarda isə artıq zehni qabiliyyətlər formalaşır. Vərilərk arasında əlaqələr bir hissəsinə başa düşülür, sadə ümumiləşdirmələr aparılırlar, məsələn, musiqinin təbiiyyəti adlandırmaq, oyanılan oyanun hansı aləmlərlə sən, sevincli, sakit və ya kədərlə olduğunu müəyyənləşdirə bilmək. Tələbləri başa düşülür: fərqli təbiətdə olan musiqini necə səsləndirmək, sakit dairəvi raqla və ya oynaq raqla sənə hərəkət etmək lazımdır və s. Musiqi maraqları da formalaşır: bu və ya digər fəaliyyət növünə, musiqi janrına üstünlük verilir.

Altı-yeddi yaşa qədər bədi zövqün ilkin təzahürü – əsərləri və

onların ifasını qiymətləndirmə qabiliyyəti müşahidə olunur. Bu yaşda səslənən səslər sonoritə, melodiya, hərəkətliklə əldə edilir. Vokal intonasiya daha sabit olur. Dörd yaşlı uşaqların hələ də bir yektinin daimi dəstəyinə ehtiyacı varsa, sistemətlə təhsil alan altı yaşlı uşaqların aksəriyyəti instrumental müşayiət olmadan oxuyur. Lakin bəli bir fikir də vardır ki, musiqi alətlərində işi edən uşaqlar, ümumiyyətlə, başqaqlarında daha savadlıdır. Musiqi xəyalı düşünmə, geniş təxayül və gündəlik əzəli əmək vərdəsinə təmin edilir.

Uşağın şəxsiyyətini çoxoyunu inkişafı, estetik tərbiyənin mənavi, aqlı, fiziki cəhətdən sız əlaqəsi səbəbindən təmin edilir. İdeoloji və mənavi təsirin həyata keçirilməsinə düzgün hazırlanmış bir proqram kömək edir və uşaqların yaş imkanlarına uyğun seçilir. Ancaq ən başlıcası, musiqinin xüsusi xəssəsinə görə yaranan hisslər – dinləyicilərin empatiyasına səbəb olmaqdır.

Musiqi işi ünsiyətə qarunən uşaq hərətərlə inkişaf edir, onun fiziki görünüşü yaxşılaşdırılır və harmonik əlaqələr qurulur. Oxuma prosessində yalnız bir musiqi qulağına deyil, həm də oxuyan bir səsə və nəticədə vokal motor aparatına qədər inkişaf edir. Musiqili ritmik hərəkətlər düzgün duruşu, hərəkətlərin koordinasiyasını, elastikliyini artırır.

Musiqinin təsiri uşağın psixologiyasına birbaşa təsir edir, onun mənavi xüsusiyyətlərini formalaşdırır. Bu təsir bəzən inanma və ya əmrəndə daha güclüdür. Uşaqlar müxtəlif emosional tərbiyə məzmunlu əsərlərlə tanış etməklə onları həssas olmağa təşviq edi-

rik. Doğma diyar haqqında bir məhni vətəna sevgi hissini aşılayır. Dairəvi raqlar (birlək raqlar), mahnılar, müxtəlif xalqların raqları adətənə maraqla qədir, bəynəlxalq hissləri tərbiyə edir.

Musiqiyə janr zənginliyi qəhrəman obrazlarını və lirik əhvali-nümayişini, şən, yumorlu məhni və raqları dərk etməyə kömək göstərir. Musiqi qavrayışından yaranan müxtəlif hissələr, uşaqların təcrübələrini, mənavi dünyalarını zənginləşdirir.

Kollektiv oxuma, raqlar, oyunlar, uşaqların ortaqlarını əlaqələndirən zaman, təhsil problemlərinin həllinə böyük töhfə verir. Oxuma iştirakçılığında vahid say tələb edir. Ümumi təcrübələr fərdi inkişaf üçün münbit zəmin yaradır.

Bətiləki, musiqi işi uşağın tərbiiyadən təhsil məqsədi bütövlükdə onun musiqi mədəniyyəti ilə tanış olmağdır. Əvəlcə qeyd etdiyimiz kimi, uşaqların yaradılıclı fəaliyyətinin inkişafına, musiqi, hər hansı bir sənət növü kimi, uşağın şəxsiyyətini hərətərlə inkişafına təsir göstərir, mənavi və estetik təcrübələri təşviq edə, mühitin dəyişməsinə, aktiv düşüncəyə səbəb ola bilər. Buradan da uşağın şəxsiyyətini formalaşdırma məqsədinə musiqinin vacib rolunu müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq, musiqinin uşağın əhəngdə inkişafı, yaddaş və təsəvvürü təfəkkürünə inkişafına kömək kimi təbii və öyrənmədə istifadə edilməsinin məqsədyönlü mətum olur. ♦

Ədəbiyyat:

1. Круцкая Н.К. Педагогические сочинения. В 11 т. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1957-1963.
2. Чибрикова-Луговская А.Е. Ритмика: Ходьба. Упражнения. Игры. Танцы: метод. пособие для воспитателей, муз. руководителей дет. сада и учителей нач. шк. А.Е. Чибрикова-Луговская. М.: "Дрофа", 1998, 104 с.
3. Психодорбционная и развивающая работа с детьми: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений И.В. Дубровина [и др.]; под ред. И.В. Дубровиной. М.: Издательский центр «Академия», 1998, 160 с.
4. Праслова, Г.А. Теория и методика музыкального образования детей дошкольного возраста: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Праслова Г.А. СПб.: "Детство-Пресс", 2005, 384 с.
5. Quliyev N.P. Uşağın həyatında musiqi tərbiyəsinin və tədrisinin əhəmiyyəti" adlı metodik vəsait. B.: 2005, 16 sah.
6. <https://studfile.net/preview>. - Назайкинский Е. В. Психология музыкального восприятия. М.: Издательство «Музыка», 1972, 78 с.
7. Детская Психология - Phantastik.Com. www.Pphantastik.Com / Age_Psychology / Child_Psy / Zp. Шареева О.А. Детская психология. Теоретический и практический курс. Учебное пособие для студентов высш. учеб. заведений Шареева О.А. М.: Гуманит. изд. центр Владос, 2001, 368 с.
8. <https://bagcam.az/usagin-esitdiyi-musiqi-onun-psixologiyasına-təsir-edir/> Uşağın eşitdiyi musiqi onun psixologiyasına təsir edir.

Резюме

В представленной статье рассматривается положительное влияние музыки на художественно-эстетическое воспитание и на формирование современных детей как личность. В то же время раскрывается важная роль использования музыки, как вспомогательного средства при воспитании и обучении для гармоничного развития памяти и мышления ребенка.

Ключевые слова: ребенок, музыка, личность, память, мелодия, текст.

Summary

In this article, the importance of music in the artistic and aesthetic upbringing of children, sense of self and personality formation are discussed. In this case, by determining the importance of music, consideration of music's contribution in harmonious and cognitive development of children, being advisable to be used in upbringing and teaching processes is explained.

Key words: child, music, personality, memory, melody, text.